

A SZUDÉTANÉMETEK BELSŐ POLITIKÁJA

A NEGYEDFÉLMILLIÓS csehszlovákiai szudétanémetiség perem-nép — akár Bécs, akár Berlin felé tekint. S mint ilyennek sorsa is változó: nincs összefüggő tradíciója, mert múltja során az osztrák érzésben éppoly kevésbé szerezte meg honosságát, mint a nagynémetben. A lakóhely pedig, a föld, mint a tradíció legerősebb közvetítője és ébresztője, a folytonos nyelvi és nemzeti harcok terévé torzult: s ha meg is érlelődött a Szudéta-táj szeretete s a hozzá való vonzódás, e cseh, morva és sziléziai vidékek németjeinek sohase voltak megállapodott szellemi és politikai céljai, mert a peremi helyzet, hiába, inkább német eszköznek predesztinálta őket, mint irányítóknak.

E hányatott érzésű népcsoport mohón kaphatott a „Volk ohne Raum“ tág eszméjén, mert ezzel tartozásának örökké függő kérdését érezte megoldódni. Lehet, hogy ez semmivel sem tisztázta bizonytalannak érzett, a szláv előtérbe tolt helyzetét, de mindenesetre választ adott a töprengésre, mert egyenesen a német „Volkstum“ tagjává avatta az osztrák, nagynémet és a csehnémet patriotizmus közt kalandozókat. A fontosság és a népi tartozás tudata lelkesítette a szudétanémeteket, mikor a Harmadik Birodalom a világ összes németjeit fölkaroló ideológiája szerephez juttatta őket. De a szerepet vállalók gondosan ügyelni akarnak arra, hogy ne csak pusztá eszközként hassanak: mint a germán hódítás előőrsei... A szudétanémet gondolkodást a szellemi vezetők oly irányba kívánják terelni, hogy a sajátságos múlt logikus következményének lássék a mai helyzet, amelyet Henlein mozgalma teremtett — ne pedig a hitlerista Németország közönséges reakciójának. „Tudatalatti“ védekezés játszik itt közre az említett „eszköz“-szerep ellen, mely peremi mivoltából nehezedett mindenkor a Szudéták németjeire. Ugyanakkor: a Henlein-mozgalom organikus, önállóan szudétanémet magyarázása a cseh támadások nagyon tudatos kivédését is célozza: hogy leszerelje a hitleri uniformis másolásának vádjait.

A szudétanémet mult a cseh-német antagonizmus jegyében telt el. A szudétanémetiség ingadozott és nem tudta, hogy barátjait északon vagy délen keresse, de egyet tisztán látott, hogy „a természet rendje“ szerinti ellenfele a cseh nép, amely szívesen látott hívatlan jövevényeket a szudétanémetekben — a cseh ősi föld „kolonistáiban“. A német történetíró Bretholz szerint a németiség őslakos a Szudéták alatt —

izgatószer az ilyen vélemény azon a földön, ahol Palacky Ferenc Hús János cseh népét a demokrácia és humanizmus fegyverzetében küldi harcba a terpeszkedő „barbár“ németek ellen... S mégha akad is az ellentéteket simítani akaró cseh történész. Pékár József személyében, akit a németek is a cseh-német megértés apostolának ünnepeltek, egy Rádl Emánuel, aki szinte a szudétanémetek patrónusaként lépett föl, vagy akár politikus-történész, mint Krofta Kamill, aki „hivatalosan“ is kijelentheti, hogy a németek immár történelmi lakó jogot nyertek cseh földön és nem számítanak többé idegen kolonistáknak — mégis a régi antagonizmus megmarad, annál is inkább, mert a csehszlovák kisebbségi politika nem győzheti meg a németeket arról, hogy valóban egyenjogúaknak számítanak. S mióta Henlein Komád szudétanémet pártja képviseli a csehek német „ösellenségét“, a sokaktól kívánt „megértés“ semmivel sem juthat előbbre, mert a csehek a hitleri nemzeti szocializmus képmásának tartják Henlein mozgalmát, eleve államellenesnek és az Európát fenyegető germán „Drang“ és „Aufbruch“ részletének, amellyel szemben Csehszlovákiával együtt az egész világnak védekeznie kell. A Harmadik Birodalom Csehszlovákiát a szudétanémetek sorsán keresztül látja: az ellenséges vagy békés viszony a két ország és két nép közt a szudétanémet kérdéstől válik függővé. A szudétanémetek maguk pedig társadalmuk törvényszerű autonóm fejlődésében hisznek, a mozgalom szerintük azon a földön ért meg, ahol ők élnek és éltek, s ahol ma a cseh néppel szemben jogaikat számon kérik. Az eredő pontban teljesen hiányzik a cseh és német vélemény egyezése; így törvényszerűvé válik a békés kibontakozás kudarca is.

A SZUDÉTANÉMETEK a történetíró feladatává tették, hogy a századok összefüggéséből megmagyarázza a szudétanémet egységmozgalom történetét, amely Henlein Komáddal végződik. E feladat elvégzése Pfitzner Józsefre, a prágai német egyetem professzorára hárult. Fejtegetéseit a hatóság helyenként elkobozta, de a szerző híven teljesítette küldetését és „Henlein Komádnak, a szudétanémetek Führer-jének hűséggel felajánlott“ művében megírta a mozgalom történetét és diadalát.¹

1935 május 19. jelentős nap a szudétanémet történetírásban: a szudétanémetek mintegy háromnegyede ekkor bízta meg sorsa vezetésével Henlein Komádot. Századok történetét kell átlapozni, hogy ehhez a naphoz érjünk... — Az abszolutizmus és ellenreformáció a szudétanémetek közt is elhalványította a reformáció idején életre kelt nemzeti érzést. A XVII. század óta a szudétanémetekben nem a népi határok, hanem az országhatárok szerint fejlődött a „közösségi“ érzés. Az állam vagy a tartomány határai eltörölték a népi közösséget, így ébred a Szudéták vidékein az országokként jellegzetes „Landes-patriotizmus“, amely cseheket és németeket egyformán megejtett és egymáshoz közel hozott. A XVIII. században Bécsből, különösen II. József alatt, új patriotizmus teregette ki szárnyait a szudétai németek

¹ Josef Pfitzner: Sudetendeutsche Einheitsbewegung, Verlag Karl H. Frank, Karlsbad—Leipzig, 1937. — Ehhez még: Pfitzner: Sudetendeutsche Geschichte u. o.

fölé: az osztrák állami vagy birodalmi patriotizmus (österreichischer Staats- und Reichspatriotismus). E birodalmi patriotizmus némileg közelebb hozhatta egymáshoz a „Landespatriotismus“-ban élő németeket és erősíthette a népi közösségi gondolatot is. De még harmadik patriotizmus is hatott, bár gyérebben, mint a két előző: s ez a német-római birodalmi patriotizmus (Römisch-deutscher Patriotismus). E háromféle patriótaérzésnél kezdődik a szudétanémet egység felé törő mozgalom története.

A nemzeti gondolat, mely nem az állami, hanem a népi határokig ér el, a német felvilágosodás és romantika révén terjed a szudéta föld felé: Herder nemcsak a cseheket, de a szudétanémeteket is nemzeti létükre ébresztgeti. Az ébredés a különféle patriotizmusok leküzdésével jelentkezik. E küzdelem a nemzeti létért (ami egyet jelentett a Landespatriotismus eltüntetésével) különféle feladatok elé állította úgy a németeket, mint a cseheket. A cseh harca élénkebb és határozottabb formát ölthetett, mert a németnyelvű Ausztriában a cseh nyelv jogaiért folyhatott. Nehezebb volt a szudétanémetek nemzeti ébredése, mert a mélyen lappangó patriótaérzéseken keresztül kellett hatolnia, anélkül hogy pozitívabb célokat lehetett volna egyelőre kitűzni. S e Landespatriotismus veszedelmes, mert akik ennek hódoltak, cseh és morva földön a cseh nép és történelem szeretetére nevelődtek általa és a cseh nemzeti öntudatot erősítették: olyan meggyőződésre jutottak, hogy Ők nem is németek, hanem csehek, a csehhé válás ezidőben gyakori is volt. De nemcsak a Landespatriotismus, hanem az osztrák patriotizmus is végeredményben a szudétanémet nemzeti öntudatosodás, kerékkötője lett; az osztrák államiság pártolói csak akadályozták a nemzeti és népi erők jelentkezését. Az osztrák tudat pedig a nemzeti gondolat legmagasabban hordozó német birodalmi öntudat egyenes ellenségévé vált. Különösen Metternich ártott sokat, mert Ausztria fölötti félelmében az új birodalmi törekvések ellen dolgozott. Metternich a német nemzeti gondolatban, a pánszlávizmushoz hasonlóan, csak a Habsburg-monarchia veszedelmét sejtette. Így a nemzeti mozgalom Ausztriában a németek közt (s ezzel a szudétanémeteknél is) sokkal nehezebb feltételek mellett bontakozhatott ki, mint a monarchia többi népeinél. Ezért jelentkezik az ausztriai németeknél — de különösen a szudétanémeteknél — a politikai emigráció vágya is. A Szudétaföld felől különösen Lipcse fogadja be a nemzeti gondolat úttörőit s Lipcse válik a szudétanémetek „előőrsévé“. Minden mástól eltekintve, a szudétanémetek nemzeti ébredése már azért sem jelentkezhett elég átütően és egyöntetűen, mert országonként — a Landespatriotismusok tradíciójaként — egymástól lelkileg távol éltek; s míg Morvaföldön és Sziléziában a Landespatriotismus melegsége erősebben járta át a német szíveket — Csehországban már a csehek erőteljes politikai cselekvése is nemzeti aktivitásra és védekezésre készítette a „deutschböhmi“-öket. Az egész Szudétaföld németjei fölött mégis már az egység gondolata lengedezett, mikor Becsben — ahol a három tartományból érkezők érintkeztek egymással — Lipcséhez hasonlóan másik szudétanémet szellemi előőrs fejlődött ki, s a közös szellem és sors. érdekeit ápolta.

A szudétanémet egység gondolat első nagyobb diadalát 1848 forradalmi éve hozza meg. Csak látszólag uralkodott nyugalom és tétlenség ezidőtájt a szudétanémetek fölött. A mai szudétanémet történetíró tiltakozik az ellen, mintha a forradalmi évek a csehek fölénye jegyében teltek volna el. Új szempontokat kell figyelembe venni: a szudétanémet szellemi előőrsek szerepét! A történettudomány ezekről eddig nem vett tudomást, pedig a lipcsei és bécsi előőrsek alkotják meg 1848-ban a szudétanémetek politikai művét.

Két esemény rázza föl az ébredő akaratot: a csehek politikai követelése és Frankfurt jelszava. „Frankfurt“ az ébredő nemzeti akarat szimbólumává lett, „Frankfurt“ annyit jelentett, hogy a gyöngye és elavult szövetséges kormányok helyébe egyetlen életerős német nemzeti birodalom lépjen, mely helyet ad minden német számára. Frankfurt és a csehek készítették cselekvésre a szudétanémetek „politikai akaratát“ is. A bécsi „előőr“, miután értesült a csehek államjogi követeléseiről, érdekvédelmi szövetet létesített a sokatmondó „Verein der Deutschen aus Böhmen, Mähren und Schlesien zum Schutze ihrer Nationalität“ név alatt. Ez volt az „egység gondolat“ első nyílt kitörése, amit az a fölismerés váltott ki, hogy a cseh nép szomszédsága közös védelemre utalja a szudétai határnemetséget. A bécsi védegyesület — egy nappal elkésve ugyan — tiltakozott a Pillersdorf-minisztériumban a cseh követelések teljesítése ellen. A tiltakozás egyidejűleg tervet ajánlott föl — a szudétanémet politikai és kulturális jogok tiszteletbentartásával — a cseh-német kérdés alapos rendezésére. E javaslatot a későbbi „kiegyezési“ kísérletek ősi formájának kell tekinteni. Megegyezésre persze nem került sor. Csehek és szudétanémetek ellentétes utakra tértek. Palacky Ferenc a frankfurti parlamenthez intézett híres „lemondó levelében“ elutasította a cseh népre nézve a német nemzeti birodalom tervét, mert a természetjogra hivatkozva képtelenségnek tartotta, hogy a csehek saját népi különállásukat föláldozzák és idegen nép szolgálatába álljanak. A csehek történelmi jogaikat kérték számon és a cseh államiság föltámasztását követelték. A szudétanémetek viszont természetjogra hivatkoztak s az új német birodalomhoz kívántak csatlakozni. A szudétanémetek el is küldték képviselőiket a frankfurti parlamentbe, hangosabban már nem bizonyíthatták, hogy a német nép osztatlan tartozóinak érzik magukat. A Landespatritismus kiszervezett ... A csehek közben egészen Ausztriához csatlakoztak, mert Palacky szerint (ahogy Frankfurttal közölte) „Ausztriát a humanitás érdekében a leggyorsabban meg kellene alapítani, ha már régen fönn nem állana.“ Közben a szudétanémet egység gondolat forradalmi kifejezését nemcsak a bécsi, de a lipcsei előőr is nagyban elősegítette. Lipcsében a bécsihez hasonló védegyesület alakul „Verein zum Schutze der deutschen Grenzmarken im Osten“ név alatt. Az „Ostmarkenverein“, ahogy röviden hívták, általában a keleteurópai (pózeni, szudétaföldi és magyarországi) németek védelmére alakult. De a lipcsei előőr főleg a szudétanémet kérdést érezte égetőnek; erkölcsi és anyagi segítségével már ebben az időben is nagy szolgálatokat tett; tagjaiból kerültek ki a Frankfurtba menesztett szudétanémet képviselők is.

Ilyen események készítették elő a közös szudétanémet öntudatot; bár ezidőben még a közös elnevezéssel sem találkozunk. De a Szudéta-föld alkotó németjei politikai eszméikkel már a világ figyelmét hívták föl magukra. Mert szudétanémetek voltak, kik a bécsi parlamentben fölvetették az osztrák nemzetiségi kérdés megoldását: a nemzeti önkormányzattal javasolták eltüntetni a természeti és történelmi jogok ütközéséből keletkező nemzetiségi harcokat, — a szudétanémetek a történelemben joggal számíthatnak a nemzeti önkormányzati gondolat első védelmezőinek; e mellett a nemzeti kisebbségvédelem is foglalkoztatta őket.

Az 1918-ig terjedő kor a „nemzeti érés“ időszaka volt. A szudétanémet társadalom szervezete ekkor épül át a nemzeti gondolat józan, tervszerű célkitűzéseire: politikai, kulturális és főleg gazdasági téren a nemzeti önvédelem az irányelv, mert a cseh-német párviadal lappangva tovább tart és a cseh elem benyomul a szilárd német lakóterekbe is. A politikai fejlődés a pártrendszerhez vezet és ez szükség-szerűen a vizsály csiráját veti el, de az önvédekezés e téren is csakhamar érezteti hatását és a népi érdekek a politikai szempontok fölé helyeződnek, mert „népi politikát másképp kell csinálni, mint párt-politikát“. És a szudétanémetiség egyre jobban eszmél népi közösségére; bár a „szudétai német“ elnevezés csak a huszadik század elején jelentkezik, mint az „alpesi német“ párhuzama. De a közös sors tudata névben és cselekedetben erősödik, s ha a régi „Landes-patriotismus“ öröksége gyanánt még fenn is áll bizonyos lelki távolság a cseh, morva és sziléziai németek közt, minden esemény az „egység“ felé vezet, mert lassan mindent áthat a „közösség“ emelkedő vágya. Ebben a fejlődő állapotban éri a szudétanémeteket a világháború és utána az új helyzet, amely „nemzeti kisebbséggé“ degradálta a csehszlovákiai németiséget. De e korba esik a szudétanémet egységmozgalom kivirágzása és beteljesülése is.

A levertség és kedvetlenség csak átmeneti volt. A változott helyzet gyorsan az önerő és önérték becslésére serkentett. A „frontélmény“ az összetartás érzéseit csak növelte és az újfajta harc, amely a békével járt, az egymásrautaltság magasabb eszményét erősítette: a népi közösség gondolatát. A társadalmi átalakulás az ifjúság szerepvállalásával az egészséges jövő felé terelődik: minden válaszfal leomlik, a közéleti erkölcs parancsa szerint nagy egyéniségekre vár a vezetés — születési rendre való tekintet nélkül. A „Führer“ utáni vágy a történelem folyamán elsőízben ragadja meg a szudétanémetek lelkét. Kifelé a jogok betartásáért folyik a küzdelem, befelé a honi tájban mélyül el a lelkiismeret, a tudás és akarat, a „Heimatsbewegung“ csodákat művel: iskolákat, könyvtárakat, gyűjtéseket, tudományt, művészetet, pénzüzeteket — a nép életét mindenben lendíti és szervezi. Az elvétve használt közös „szudétanémet“ név 1918 után polgárjogot nyer, mert az új államalakulás félreértés nélkül egymásra utalta a Szudéta-föld összes németjeit: így a csehszlovák köztársaság valósága utolsó és igen fontos lökést adott a sorsközösség végleges beéréséhez. De nemcsak a köztársaság pusztja ténye, hanem különösen a cseh nacionalizmus soha nem tapasztalt expanziója a szudétanémetek tömörüléséhez

vezetett. S ha volt is átmeneti vizály, egyenlőtlenség, fáradtság, hanyatlás — a szudétánémet társadalom széles rétegeiben élt a meggyőződés, hogy 1918 után csak a „maradéktalan egység és egyezés“ (restlose Einheit und Einigkeit) segíthet és menthet meg. De az áhított egység csak a pártok fölötti szervezésben látszott megvalósulhatni, mert az „egyedüli akadályt a német hivatásos politikusok, a német képviselők és szenátorok, a német pártvezérek és párttitkárok“ jelentették. Az esedékes népi szervezkedés mindaddig lehetetlen maradt, amíg a szudétánémeteket „pártvezérek“ és nem „népvezérek“ vezették. S ezen a ponton lép porondra Henlein Konrád, a szudétánémetek hivatott vezére, aki e veszélyeket és hibákat mindenkinél jobban látta. Henlein 1928-ban Ludwig Jahn „Turnvater“ sírjánál így imádkozott: „Te Vezér és Mester, kinek porhüvelye visszasüllyedt a Mindenható földjébe, tölts el bennünket erőddel és szellemeddel...“ S Henlein jelszava nem lesz több két bűvös szónál: „Vissza Jahnhoz!“ — a német nevelés atyamesteréhez, aki pedagógiai szintézisében a torna gyakorlatot a szellem és lélek nevelésével kötötte egybe. „Fegyelmezett férfiak szövetségei kormányozzák a világot“ — se szellemben Henlein a szudétánémet Tornaszövetségben (Turnverband) az „adminisztrálás“ helyett meghonosította a „vezérlés“ rendszerét. „A vezér és kísérete“ (Führer und Gefolgschaft) elve szerint építette át a tornaszervezetet, melyből későbbi népmozgalma is elindult. Voltak „mellék-erők“ is, amelyek sietteték e mozgalom végkifejlését: a gazdasági válság, a német aktivisták kormánybalépéséhez fűzött remények meghiúsulása és (kétségkívül: last not least) a Harmadik Birodalom... így született meg a „szudétánémet csoda“ 1935 május 19-én, midőn a csehszlovákiai németiség mintegy háromnegyede Henlein hívének vallotta meg magát.

Századok történetét futottuk végig, úgy ahogy e múltat a mai „hivatalos“ szudétánémet történetírás látja. E múltszemléletet az egységeszme paroxizmusig fokozódó lelkesedése fűti: mindent az „egységen“ keresztül lát, ami igen szép, mert minden nemzetnek egységre van szüksége, s ez a vágya. De e szudétánémet „egység“-történetírásban sok a romantika és propaganda is: a jelen szempontjainak multbavetítése s általában a meglévőnek a történettel való könyörtelen igazolása, — ez szinte a modern cseh történetíráshoz hozza közel a szudétánémetek múltszemléletét: de a „szép“ jelenben állva — úgy látszik — erre mindenki jogot formálhat magának.

A CSEHEK SOKKAL EGYSZERÜBBEN látják a szudétánémet egységmozgalom múltját és jelenét. Szerintük a szudétánémet párt „radikális negativizmusával“ a csehszlovák állam érdekei ellen működik; pontosan beletartozik a német politika pángermán rendszerébe, amely erőszakos hódítással, egyszerű annexiókkal, vagy a német uralom közvetett gyakorlásával oly óriási területet akar birtokba keríteni, hogy gazdaságilag a német önellátást tökéletessé tegye. Mert amíg a Hohenzollernek és a Habsburgok uralkodtak, a két dinasztia versengése megghiúsította a pángermán terveket, de az uralkodóházak eltűnése szabad teret nyitott a pángermanizmusnak. (Hát akkor nem

volt-e igaza Palacky Ferencnek, mikor Ausztria „humánus“ hivatása mellett tört lándzsát...?) S hogy Henlein mennyire eszköze ennek a hatalmi törekvésnek, a csehek szemében ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ő, szerintük, soha még nem fejtette ki szándékait, programját: „csehszlovák szfinx“ marad, aki nem is akarja és nem is teheti, hogy beszéljen, mert tervei a nyilvánossággal nem közölhetők ... De amit csinál — „radikális negativizmusa“—beszédesen bizonyítja, hogy nem a békés megegyezést keresi, hanem az ellenséges légkör fokozását: a cseh-német viszony elmérgesítésén fáradozik — úgy Csehszlovákiában, mint a köztársaság és Németország közt: a „konfliktust“ készíti elő, a háború lehetőségeinek gyarapítását. Mert a szudétanémetek szemében „Csehszlovákia nem utolsó szava a történelemnek...”

Néha úgy látszik, mondják a szudétanémet mozgalom cseh kritikusai, hogy a henleinisták nem is akarják fölrobbantani Csehszlovákiát; ilyen értelemben nem is irredenták. Céljuk inkább az, hogy a köztársaság egész területét berlini fennhatóság alá juttassák. Mert ha van pángermán törekvés, akkor annak nem célja, hogy Csehországnál megálljon. S ha Bismarck Európa urának nevezte azt, aki kezében tartja a cseh földet, nem lesz-e nagyobb úr az, aki egy csapásra a keleti Kárpátokig ér el? A henleinisták azonban titkolják valódi céljukat és a „pacifizmus“ örve alatt azt kívánják, hogy a csehszlovák külpolitika „barátságossá“ váljék Németország felé. Ezt a fordulatot előidézni — a csehek szerint — ez a szudétanémet párt „berlini megbízatása“. Egyedül azonban erre nem képesek s ezért csehszlovák oldalon segítő-társakat keresnek. S vannak, akik hisznek abban, hogy Csehszlovákia a jövő háborúban „második Hollandia“ lehet, azaz semlegességével, mint a hadviselőfelek hadiszállítója meggazdagodhat. A cseh baloldal tajtékozó haraggal fordul a „második Hollandia“ hívei — a csehszlovák agrárpárt szélsőjobboldala ellen, kiket csak a búza, a rozs, a cukor és szesz magas ára csábít és a „hitleri rend“, ahol mindenki szépen engedelmeskedik, ahol vége a szocializmusnak és demokráciának, de ugyanakkor nem veszik észre, hogy a „második Hollandia“ szerepében nemcsak gazdaságilag, de politikailag is Csehszlovákia Berlin ölébe hullna, nyugati szövetségesei számára értéktelenné válna, s egy katonai győzelem esetén a németek kényekedvén múltna, hogy a köztársaságot meghagyják, felosszák vagy anektálják ...

A szudétanémetek történetírója csak „siettető mellékerőnek“ nyugtázza el a nemzeti szocializmus hatását — a cseheknek pedig Henlein Hitler kellemetlen helytartója Csehszlovákiában. A szudétanémet történeti koncepció szívesen számol a szudétanémet társadalom autonóm erőivel s igyekszik szépítgetni is a múltat, ahol esetleg a szudétanémetek politikai tétlensége, ingadozása, szürkésege megzavarná a múlt dicsőséges megjelenítését: ezért kellett, mintegy az érzett „hiányok“ pótlására fölfedezni a külföldi „előőröket“ is... De a csehek nem kezelik ily jóindulattal a kérdést és úgy látják, hogy az 1935 május 15-re oly matematikai pontossággal kiszámított „egységmozgalom“ befejezése pusztán fikció, mert Hitler nélkül a szudétanémetek akár még évszázadokig járhatták volna az egységesülés diadalmas útját.

A csehek minduntalan „leleplezik“ Henleint és mozgalmát. Egy főlényes s talán az aggodást gúnyjal és lenézéssel leplező cseh könyv (melynek nagy közönségsikere volt) eredeti levelek alapján leplezte le Henleint és társait.¹ A leveleket a Kameradschaftsbund (állítólag ma titkosan működő egyesület) prágai, berlini, bécsi és müncheni tagjai írták. S hogy jutottak e levelek a cseh könyvírók kezébe? Bevallásuk szerint: nem közölhetik, hogy e leveleket miként bocsátották rendelkezésükre, bizalmasan történt, mert egyedül a köztársaság érdeke és a nemzetiségek békés együttélésének java lebegett szem előtt, s így senkit se sértsen, hogy e gondosan titkolt levelek írójuk és címzettük beleegyezése nélkül nyilvánosságra kerülnek... A közzétett levelek kommentátorai főleg abban tetszelegnek, hogy a belső ellentéteket kiteregessék a mozgalom vezetői, e rang- és pénzsóvár karrieristák közt, hogy az „ideális“ lepel mögött felfedezzék a „pénzt“, mert alig van levél, amelyben pénzről ne esnék szó — s mondanunk se kell, hogy a „leleplezés“ főcélja: „tisztá képet“ adni a szudétanémetek „külföldi“ kapcsolatairól...

Ha a csehek a nemzeti szocializmustól valami „elütő“ ismernek el a szudétanémetek mozgalmában, akkor csak azt, hogy a bécsi Othmar Spann nagynémet imperialista tanai sehol sem találtak több követőre, mint a csehszlovákiai németek közt — s így a Henlein-mozgalomnak, cseh észrevétel szerint, két szárnya figyelhető: a bécsi és a berlini — s e két szárny elég feszültséget, bajt és ellentétet szít az „egységmozgalom“ kebelén belül. Bár kétségtelen, hogy cseh szempontból akár a berlini, akár a bécsi ideológiájú germán imperializmus egyforma veszedelmet jelent, mégis „vigasznak“ számíthat, hogy e kétféle ideológiai csoport gyöngíti talán a szudétanémet mozgalom belső egységét és külső agresszivitását. A szudétanémet párt is tulajdonképpen Spann híveinek műve, maga Henlein is a bécsi ideológus első követői közül való, de a pártban megvan a „tisztá“ nemzeti szocialisták csoportja is. A spannisták és nácisták egyformán a „német tér“ fölötti német uralom hívei, egyeznek a „Volksgemeinschaft“ és „Führertum“ elveiben, a demokrácia, liberalizmus, parlamentarizmus elvetésében — de míg a nácizmus csak a „természetes“ vezérséget fogadja el, a spannisták hisznek a „mesterséges“ tervszerű vezérnevelésben. A nácizmus „plebejusi“, mert egyformán kezeli a „Volksgenossen“-!, akár művelt, akár műveletlen. Nem ismeri el a társadalom horizontális rétegződését, mint az „arisztokratikus“ spannisták, akik „vertikálisan“ is osztják a társadalmat — rendek szerint, de „horizontálisan“ is, mert szerintük a Volksgemeinschaft vezetésére csak az egyes rendek legkiválóbbjai hivatottak. A nácisták állítólag „intellektuális klikknek tartják a spannistákat, kiknek fogalmuk sincs a valódi „népközösségről“. A nácisták ezenkívül a horogkereszt és Hitler föltétien hívei, északi orientációjuk van, élményük a „nordikus ember“, Nagy Frigyes és Bismarck világhatalmi terveinek hódolnak — szemben a spannistákkal, akik Hitlert sem ismerik el föltétien uruknak, Ausztria tradíciói felé hajlanak, délre, Rómáig és ideáljuk a feltámasztásra váró római szent birodalom. E két irány járja át a csehszlovákiai német nacionaliz-

¹ Fischer—Patzak—Perth: Jejich boj (Az ő harcuk.) Prága 1937.

must is: egymásba ütköznek, egymást akarják elütni a vezetéstől, macchiavellista eszközökkel, mert a versengés oly elkeseredett, hogy az egymásnak „kellemetleneket“ a hatóság kezére juttatják. A harc ma is tart és Berlin igyekszik a versengő feleket hatalmi szóval békére bírni — így látja a cseh szemlélő a szudétanémetek egységmozgalmát.

Szimpatikusabb a csehek előtt a szudétanémetek aránylag kis csoportja, azok, akik Henlein győzelme után a német agrárokból, szociáldemokratákból és keresztényszocialistákból megmaradtak és „Jungaktivismus“ néven a szudétanémet-párt ellenzékévé és a kormány támogatóivá lettek. E „neoaktivisták“ a kormány 1937 február 18-i nyilatkozatában látják programjukat; a kormány ígéretet tett, hogy a nemzeti egyenjogúságot minden téren érvényesíteni fogja. E nyilatkozatban beismerés és belátás volt, mert a csehek is rájöhettek arra, hogy az 1926-ban született első német aktivista kísérlet a csehek miatt hiúsult meg, mert csak egyes személyi kitüntetésekkel akarták kiszűrni a német tömegek szemét; ma ezt belátják, de ma sem cselekednek másképp, mint az első aktivizmus idején; a neoaktivisták maguk is már elégedetlenek — eltekintve attól, hogy a németek mintegy háromnegyede nevében nyilatkozó Henlein szerint az aktivistákkal nem oldható meg a németkérdés. Henleinék nem „aktivizmussal“, a kormány támogatásával képzelik el a nemzetiségi kérdés megoldását, hanem a teljes nemzeti önkormányzat érvényesítésével, ezt a prágai parlamentben benyújtott nemzetiségi törvényjavaslatokkal is bizonyították, ők inkább a nemzeti elkülönülés, mint a túlságos együttélés hívei.

A neoaktivisták legjelentősebb csoportja a Hilgenreiner papszenátor tekintélye alatt álló német keresztényszocialista néppárt. Hilgenreiner is a szudétanémet egység lelkes híve, de nem henlein! formájában. A katolikus Hügenreinert elválasztja a szudétanémet párttól a vallás, bár Henlein számtalanszor „pozitívan“ nyilatkozott a katolicizmusról. Hiszen felekezet szerint a henleinisták is katolikusok: a negyedfélmillió szudétanémetiség közt alig van 150.000 protestáns. De Hilgenreiner katolikusai az egyház németországi sorsa szerint ítélik meg Henlein katolicizmusát is és úgy látják, hogy a szudétanémet katolicizmus a Henlein-mozgalommal legnagyobb válságba jutott. A szudétanémetek évtizedeken át a Los-von-Rom-mozgalom gondolkörében éltek és bizalmatlanok voltak a katolikusok nacionalizmusával szemben — ma éppígy bizalmatlanok a német keresztényszocialista néppárt hívei a henleini nacionalizmus katolicizmusával szemben — különösen, mikor olyasmi történhet, mint Görkauban (kis érchegységi városkában), ahol a Hitler-ellenes prédikáció az egyházból való tömeges kilépéshez vezetett... Ez nem jelenti ugyan, hogy a szudétanémet katolikusok Hitler- vagy Henlein-ellenes része különben ne értene egyet a mai nagynémet ideológiával. Folyóirataikban a nemzeti szocialista germán népiség-ideológiával teljesen azonosító cikkek olvashatók.¹ Ami elvlaszt, ez a katolicizmus szemlélése, mert Hilgenreiner szavai szerint: nem német „vagy“ katolikus, hanem német „és“

¹ A szudétanémet katolikusok főbb folyóiratai: a dr. Hilgenreiner Károly által szerkesztett „Zeitenwächter“ és a „Volk und Glaube“. — A szudétanémet párti szemle a „Volk und Führung“.

katolikus — ez a keresztény német nacionalizmus: mert nagy a német jövő, ha germánság és katolikuság egymást segíteni fogja. Ilyen szellemben az aktivista táborhoz tartozó katolikusok teljesen elutasító álláspontra helyezkednek Hitler katolikus politikájával szemben, egyetemes és saját katolicizmusuk riasztó veszedelmének tartják az új-pogányságot és mindazt, ami ennek hatásaként a szudétaföldi németek közt is jelentkezik. Semmivel sem tudják menteni a katolikusokon esett sérelmeket — magatartásuk ugyanakkor a csehek felé inkább elnéző és békülékeny: az „eretnek“ Masaryk „huszitizmusára“ is találnak szép szavakat és bíznak a cseh Szent Vencelnek a németekre és csehekre egyformán kiterjedő katolikus, keresztény tradícióiban... A német katolikus néppárt „Centrum“ akar lenni: közvetítő jobb- és baloldal, cseh és német közt. Nem keresik a „séreلمeket“, de Henlein szerint nem is érik el a séreلمek eltüntetését... S biztos, hogy a kormányban kevesebb a megértés, mint a neoaktivistákban a jószándék; a szudétanémet párt pedig már teljesen leszámolt ezen újabb aktivizmus kecsegtető sikereivel. A jungaktivisták főleg azt kifogásolják a szudétanémet pártban, hogy „radikalizmusával“ (a csehek radikális negativizmusnak nevezték) elmérgesítik a cseh-német viszonyt és lehetetlenné teszik a békés megegyezést. Mert a német aktivisták nem azt keresik, ami elválasztja őket a csehektől, hanem ami összeköt és kiküszöböli az ellentéteket. Ebben mintha Josef Pékár cseh történész szelleméhez közelednének, aki oly szenvedélyesen hirdette a cseh-német békét (de Henlein szerint nem önérzetesek és nem képviselik a német érdekeket) — és mintegy a csehöldi Landespatriotismust élesztgetik, azt az érzést, amely csehekét és németeket egykor összekötötte, de amit a szudétanémet-mozgalom mai ideológusai a németek számára oly veszedelmesnek tartanak.

A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG alapítói és későbbi vezetői előtt a „nemzeti állam“ eszméje lebegett és mereven elutasították a „kisebbségek“ törekvéseit, mert ezek a „nemzetiségi államot“ szeretnék volna megvalósítani a nemzeti önkormányzatok szellemében. Valamikor a csehek voltak az önkormányzat lelkes hívei és szép elméleteik is ilyen síkon mozogtak. Masaryk még a tökéletes önkormányzatot hirdette a demokrácia főkövetelményének és Beneš a háború előtt csak úgy tudta elképzelni a cseh-német kérdés rendezését, ha a két népet a teljes autonómia választja el egymástól.¹ De a köztársaság érája alatt Rádl Emánuel már „destruktív idealistának“ számított, mikor a nemzetiségi önkormányzatot propagálta s ha Beneš a békekonferencia kisebbségi bizottságához intézett jegyzékében még azt ígérte, hogy az új állam nemzetiségi törvényeiben a „svájci elv“ fog érvényre jutni, ma olyan hangok hallatszanak, hogy Csehszlovákiában a „svájci megoldásra“ már az előfeltételek is hiányoznak. A „Keleti Svájcnak“ megálmodott földön ma már „második Hollandiáról“ beszélnek, s a régi cseh követelések átváltoztak a kisebbségek követeléseivé, mert a „nemzetiségi elv“ — Robert Michels szavai szerint — ez esetben is csak „gyermekkori betegségnek“ bizonyult. A többségi

¹ „Le problème autrichien et la question tchéque“ (Paris, 1908) című művében.

nép a demokrácia fikcióihoz menekült és elutasította a nemzeti létükért harcoló kisebbségek demokratikus realizmusát. A nemzeti állam szellemét valló csehszlovák kormány az „aktivizmust“, a kormánytámogatást kínálja a kisebbségeknek s ezzel ígéri sorsuk jobbrafordulását, mert Prága irtózik a nemzeti különbözőség kihangsúlyozásától s célja, hogy a nemzetiségek minél jobban elkeveredjenek s minél nagyobb tért hódítson a csehszlovák nemzeti gondolat. Ezzel szemben áll a kisebbségek törekvése, az autonómia gondolata, amely a jog és igazság szerint „nemzetiségi állammá“ kívánja változtatni Csehszlovákiát.

Ennek az elvnek ma leginkább cselekvő képviselője a szudétanémet Henlein-mozgalom. A szudétanémetek közt is vannak ellentétek, de az „árnyalatok“ is egyforma álláspontot foglalnak el a csehszlovák „nemzeti állammal“ szemben.

A csehek — eltekintve attól, hogy nem szívesen látják a maguk „sztatikus“ helyzetében a kisebbségek „dinamizmusát“ — a Henlein-mozgalomban főleg a pángermán veszélytől tartanak, mert Henlein nemcsak kisebbségi politikus, hanem a Berlinből útnak indult „Volksgemeinschaft“-gondolat csehszlovákiai exponense is. Hiszen Henlein ma Európában Hitler után kétségtelenül a legnagyobb német népezér! S hogy Henlein mennyire a Volksgemeinschaft harcosa, legjobban mozgalmának szlovenszkói szereplésén látható. A kárpáti németpárt (Karpathendeutsche Partei), a szudétai németpárt szlovenszkói szárnya a Volksgemeinschaft szellemében bontakozott ki és Henlein az „össznémetség előőrsét“ látja benne.¹ Föl akarja szabadítani a szlovenszkói németeket a magyar múlt „elnemzetlenítő béklyói“ alól, károsnak látja az évszázados tradíciókat, mert ezek a Pozsony- és Körmöcbánya-vidéki németeket, meg a szepességi cipszereket a magyar életformához kötötték. E szemlélet szerint az államfordulat „bizonyos tekintetben“ a kárpáti németek sorsát jobbra fordította (úgy ahogy a szudétai németek számára megadta a végső lökést az egységesüléshez) — s nemcsak azért, mert német iskolák látogatóivá és a német kultúra megtért ápolóivá tette őket, de főleg: hogy megtalálhatták a szudétanémetekhez vezető üdvös utat, s immár a szoros testvériséget is a „Volksgemeinschaft“ kötelékében, ahol a szudétanémetek „bátyjuknak“ nevezik magukat a kárpáti németekkel szemben. Mert Henlein szudétanémet érzéssel közeledik a szlovenszkói németekhez is, azzal az érzéssel, amely, amint láttuk, ingadozó és déli meg északi tradíciók közt botorkált évszázadokon keresztül — míg a Volksgemeinschaftban megtalálta igaznak vélt helyét. Henlein ma erre a nagynémet öntudatra akarja ráeszméltetni a Szudétától távoleső és százados magyar tradíciókban élő kárpátföldi németeket is, ők legyenek az „előőrök“, az eleven összekötő kapocs a német anyaország és a déli meg keleti országok német népszigetei közt. Így Henlein mozgalma nem csehszlovákiai belügy többé, hanem szerves része a Közép-Európát érintő „német kérdésnek“.

BORSODY ISTVÁN

¹ Henlein beszéde Pozsonyban 1937 október 6-án a Karpathendeutsche Partei tízéves jubileuma alkalmából.